

UUK 619: 636.2: 616.36:

***Voxidov Xabibullo Xomitjon o'g'li,
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti, "Chorvachilik
va veterinariya meditsinasi" kafedrası assistenti
O'zbekiston, Andijon***

JIGARNING TOKSIK DISTROFIYASI VA UNING QORAMOLLAR KO'PAYISH A'ZOLARIGA TA'SIRI

Annotatsiya: Jigarning toksik distrofiyasi kasalligi yirik shoxli qoramollarda ko'p uchraydigan, turli etiologiyaga ega bo'lib, organda og'ir distrofik o'zgarishlar va nekrotik jarayonlar bilan kechadi. Ushbu maqolada kasallikning etiologiyasi, patogenezi, urg'ochi hayvonlar ko'payish a'zolariga ta'siri, diagnostika usullari va differensial diagnostika bo'yicha zamonaviy ma'lumotlar ko'rib chiqilgan, shuningdek, davolash va profilaktika bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: gepatoz, sifatsiz yemlar, zaharlanish, intoksikatsiya, nekroz.

***Vokhidov Khabibullo Khomitjon ogli
Assistant at the Department of Animal Husbandry and Veterinary
Medicine, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnologies
Andijan, Uzbekistan***

TOXIC DYSTROPHY OF THE LIVER AND ITS IMPACT ON THE REPRODUCTIVE ORGANS OF CATTLE

Summary: Toxic dystrophy of the liver is a frequent occurrence in the cattle of liver disease with a different etiology, but accompanied by characteristic severe dystrophic changes and necrotic processes in the organ. This article will consider the etiology of the disease, pathogenesis, effects on the reproductive organs of female animals, diagnosis and differential diagnosis, recommendations for treatment and prevention.

Keywords: hepatitis, poor-quality feed, poisoning, intoxication, necrosis.

Kirish: Jigarning toksik distrofiyasi (gepatoz, toksik jigar distrofiyasi, o'tkir sariq jigar atrofiyasi) – turli etiologiyaga ega bo'lgan, ammo jigar parenximasining og'ir distrofik o'zgarishlari, tez parchalanishi, rezorbsiyasi va uning asosiy funksiyalarining buzilishi bilan kechadigan umumiy jigar kasalliklari nomi hisoblanadi. Gepatozlar kechishiga ko'ra o'tkir va surunkali, lokalizatsiyasiga ko'ra o'choqli va keng (lobulyar va lobar) bo'lishi mumkin. Jigarning donador, amiloid va yog'li distrofiyalari farqlanadi [2]. Sanoat majmualarida, yirik shoxli qoramolni boqish va yetishtirishga ixtisoslashgan xo'jaliklar va fermalarda oziqlantirish va parvarish qilish qoidalari buzilgan joylarda kasallik ommaviy tarqalib, mahsuldorlikning pasayishi, ko'payish a'zolariga salbiy ta'siri o'lim va majburiy so'yish tufayli katta iqtisodiy zarar yetkazadi [3,5].

Etiologiya: Birlamchi toksik jigar distrofiyasi hayvonlarga tarkibida o'simlik, zamburug', hayvon va mineral kelib chiqishdagi toksik moddalar mavjud bo'lgan sifatsiz va yaroqsiz yemlarni berishda, ortiqcha miqdorda yog' kislotalari mavjud sifatsiz silos berishda, bir tomonlama oqsilli oziqlantirishda va shu kabilarda rivojlanadi. Ikkinchi darajali toksik jigar distrofiyasi yangi tug'ilgan buzoqlarda diareya, homiladorlik toksikemiyasi va tug'ruqdan keyingi davr asoratlari, shuningdek, gastroenteritlar, qorin osti yarasi kasalligi, maxsus infeksiya-toksik ta'sirlarda (sepsis, kolibakterioz, salmonellyoz va boshqalar) rivojlanadi.

Ushbu kasallikning moyil qiluvchi omillari oqsil-uglevod muvozanatining buzilishi, sifat jihatidan oqsil yetishmovchiligi (ayniqsa metionin yetishmovchiligi) va lipotrop omillar tanqisligi, gipovitaminozlar (A va E vitaminlari), mikroelementlar yetishmovchiligi (selen va kobalt) hisoblanadi [3]. Jigarning surunkali lipidozi yirik shoxli hayvonlarda o'limga olib kelmaydi, ammo davolash choralarisiz ularni mahsuldorlik va reproduktiv qobiliyatiga ko'ra brak qilish mumkin. So'nggi paytlarda yangi tug'ilgan sigirlarda hatto semirishining shaklida ham servis davri uzaygani aniqlangan. Lipidozli jigar

tugʻruqdan keyingi davrda siklik tuxumdon faolligining rivojlanish jarayonini kechiktirishi kuzatilgan.

Buning bevosita sabablari orasida jigarda hosil boʻladigan glyukoza yetishmovchiligi va jigarda bevosita sodir boʻladigan jinsiy steroidlar metabolizmining buzilishi kiradi. Shu kontekstdan kelib chiqib, reproduktiv funksiyaning yuqori mahsuldor sigirlarda koʻproq buzilishining sababini tushuntirish mumkin. Bunday holatlarda glyukoza tanqisligi va lipidlarning haddan tashqari safarbar qilinishi kuzatiladi, bu esa jigarning avvalo glyukoza sintezlash va steroidlarni metabolizatsiyalash funksiyalarini buzishi mumkin. Qon tarkibidagi glyukoza konsentratsiyasining pastligi tufayli uning periferik toʻqimalarga yetkazilishi kamayadi va reproduktiv funksiyalar uchun zarur boʻlgan gipotalamo-gipofizar-gonadal aloqalar buziladi [4].

Boshqa tomondan, lipidozli jigar hujayralari pasaygan funksional faollik tufayli jinsiy steroidlarning metabolizmi va/yoki katabolizmini taʼminlay olmaydi, bu esa reproduktiv funksiyaning buzilishiga olib keladi [5].

Patogenez: Toksik jigar distrofiyasining ikki shakli ajratiladi: ekzotoksik va tugʻruqdan keyingi shakllar. Ekzotoksik shakl hayvonlarning mineral va oʻsimliklardan kelib chiquvchi zaharlar bilan zaharlanishi natijasida yuzaga keladi. Tugʻruqdan keyingi shakl esa yaylov yerlari boʻlmagan xoʻjaliklarda, sigirlarni sut mahsuldorligini oshirish maqsadida koʻpincha sifatsiz silos bilan kuchli oziqlantirishda kuzatiladi.

Sifatsiz silos bilan hazm qilish yoʻliga kirgan yoki unda hosil boʻlgan toksik moddalar meʼda va ichakning sekretor, harakatlantiruvchi, soʻruvchi va sintetik funksiyalarini buzadi va hazm qilish jarayonini izdan chiqaradi. Keyin toksinlar qonga singib, jigarga kiradi va uni zararlaydi — bu esa jigarda uglevod, oqsil yoki yogʻli degeneratsiyaga olib keladi. Jigarning chuqur shikastlanishlarida uning hujayralarida degeneratsiyaning nekrobiotik jarayonlari rivojlanadi. Jigar reaksiyasi toksik taʼsir kuchi, davomiyligi va

takrorlanishiga, shuningdek, organizmning reaktiv holati va organning muayyan toksik moddalarga sezgirligiga bog'liq [2, 4].

Klinik belgilar: Jinsiy siklning buzilishi: Sigirlarda amenoreya (tsiklik o'zgarishlarning yo'qligi) yoki siklsiz qon ketishlari kuzatilishi mumkin. Bu gormonal muvozanatning buzilishi bilan bog'liq, chunki jigar jinsiy gormonlarning metabolizmida muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, kasallikka chalingan hayvonlarda quyidagi patologik o'zgarishlar yuzaga kelishi mumkin.

Toksik distrofiyalig sigirlarning ko'payish qobiliyati pasayishi mumkin. Bu tug'ilishlar orasidagi intervalning oshishi, sun'iy urug'lantirishda muvaffaqiyatsizliklar va abortlar sonining ko'payishi ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin. Uterusda (endometrit) yoki tuxumdonlarda (ooforit) yallig'lanish jarayonlari mumkin, bu ham jigar toksik ta'siridan kelib chiqadigan immun funksiyasining buzilishi bilan bog'liq. Toksik distrofiyalig sigirlarda tug'ilgandan keyin plasentani ushlab qolish kuzatilishi mumkin, bu metabolik jarayonlar va gormonal muvozanatning buzilishi bilan bog'liq. Jigar etishmovchiligi sut ishlab chiqarishni kamaytirishi mumkin, bu ham sigirning salomatligi va reproduktiv qobiliyatiga ta'sir qiladi. Agar sigir homilador bo'lsa, toksik distrofiyalig jigar homilaning rivojlanishidagi anomaliyalar yoki hatto uning o'lishiga olib kelishi mumkin.

Diagnostika. Toksik distrofiyasi jigar tashxisi anamnestik ma'lumotlar, klinik ko'rinish, patologoanatomik o'zgarishlar, hayvonlar qonining biokimyoviy tahlili va yemlarning toksikologik tahliliga asoslanadi.

Differensial diagnostika. Toksik distrofiyasi jigarda differensial diagnostika vaqtida gepatitlar (avvalo infeksiy) va jigar sirrozini, shuningdek, infeksiy kasalliklarni (leptospiroz, kolienterotoksemiya, salmonellyoz va dizenteriya) istisno qilish zarur.

Davolash. Avvalo kasallikka sabab bo'lgan omilni bartaraf etish maqsadga muvofiqdir. Toksik distrofiyasi jigarni davolash detoksikatsiya qilish va jigarning anatomik tuzilishi hamda funksional faoliyatini tiklashga qaratilgan

regenerativ jarayonlarni maksimal kuchaytirishga qaratilgan. Bu, bir tomondan, organizmdan toksinlar va oraliq almashinuvining patologik mahsulotlarini chiqarish yoki ularni neytrallash orqali, ikkinchi tomondan esa ishlayotgan jigarning hujayralarida glikogen zaxiralarini boyitish va tezkor to'ldirish orqali amalga oshiriladi. Parhez tarkibiga sifatli o't uni, yangi o't, ildizmevalar kiritilishi lozim. Glyukoza va askorbin kislota kiritish yaxshi natijalar beradi.

Profilaktika. Toksik distrofiyasi jigarning profilaktikasi yemlar sifatini va ratsionlarni muvozanatini qat'iy nazorat qilish, zoogigiyenik me'yorlarga rioya qilish, yemlarni diqqat bilan tekshirish va ularni saqlash va iste'molga tayyorlashdan iborat. Yaylov mavsumidan oldin o'simlik zaharlarining hayvon organizmiga yem intoksikatsiyasini oldini olish uchun o'tlarni yig'ish va tekshirish maqsadga muvofiqdir. Yaylov yerlari bo'lmagan xo'jaliklarda konsentratlar bilan bir tomonlama oziqlantirishga yo'l qo'yilmasligi kerak. Hayvonlarga sifatsiz yemlarni berish qat'iyan taqiqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Шкуратова И. А., Дроздова Л. И., Белоусов А. И. Морфофункциональные изменения печени у коров и их плодов при повышенном содержании в рационе свинца и кадмия // Вопросы нормативно-правового регулирования в ветеринарии. 2016. № 3. С. 162-164.
2. Щербаков Г. Г., Коробов А. В. Внутренние болезни животных. СПб.: Издательство «Лань», 2003. 736 с.
3. Горошникова Г. А., Дроздова Л. И., Белоусов А. И. Особенности метаболического профиля у коров в селендефицитной зоне // Аграрный вестник Урала. 2015. № 3 (133). С.15-17.
4. Токсическая дистрофия печени // «Webmvc.com» [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://webmvc.com/bolezni/livestock/ncd/young/1/toxica.php>
5. Токсическая дистрофия печени // «Geolke.ru» [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://geolike.ru/page>.